

הנשים, הללשון והנחש: השלישיה המכוננת

פיליפ לה זנייה

זו פרקטיקה. זו פרקטיקה אשר תימשך ככל שתימשך. זו פרקטיקה של פיטפוט (pratique de bavardage). שום פיטפוט הוא לא ללא סיכון. כבר המילה "פיטפוט" מרמזת על משהו. מה שהיא מרמזת אליו נאמר דיו במילה "פיטפוט", שמשמעותה שלא רק משפטים, כלומר מה שאנו מכנים טענות, מרמזים על השלכות, אלא גם מילים. "פיטפוט" מעמיד את הדיבור במישור של הזלת ריר (baver) או יריקה. פרקטיקה זו מצמצמת את הדיבור לסוג הרסס הנובע מכך. וואלה.

(ז'אק לאקאן, הזמן להבין)

במאמר שאין דומה לו על מקור השפה, הבלשן פרנסואה רסטייה מזכיר לנו שנושא זה צונזר במשך זמן רב: "בסביבות 1870 סירוב זה קיבל תפנית מוסדית. חברת Société de Linguistique de Paris, שנוסדה בשנת 1866, חייבת חלק מהמוניטין שלה לסעיף 2 בתקנון שלה, "החברה אינה מאשרת כל פירסום הנוגע למקור השפה או ליצירת שפה אוניברסלית."

הוויכוח חזר על עצמו מאז, במיוחד עם התנגדות המנטליזם של חומסקי לתזות הביהביוריסטיות של סקינר. בעבודתו משנת 1957, "מבנים סינתקטיים", חומסקי טוען ששפה היא מעל לכל תחביר שמקורו ביולוגי ומולד. מבחינתו הדקדוק הוא קודם ללימוד המבנה, הצורה, ללא תלות במשמעות. הוא ממחיש זאת באמצעות דוגמה מפורסמת, "רעיונות ירוקים חסרי צבע ישנים בזעם", בה דן לאקאן בסמינר 22.

לאקאן מציע כי הרעיון של המסמן נתמך בעיקרו, בללשון של התחביר. עוד הוא קובע כי "מה שיותר מזה הוא לא פחות ממה שמאפיין כל ללשון בין כל האחרות, כלומר את השקולים (האקוויבוקים) האפשריים בה, כפי שהדגמתי עם שקול של deux ('שניים') או d'eux ('מהם'). אם אפשר להניח משהו בהיסטוריה, הרי זה שאכן קבוצת נשים היא שהולידה את מה שכיניתי lalangue, ללשון, מול שפה שהייתה בתהליך התפרקות, לטינית במקרה זה, מכיוון שזה מה שמעורב ביצירת השפות שלנו. אפשר לתהות מה יכול היה להנחות מין אחד מבין השניים בדרך למה שאקרא לו התותבת של השקול, ומה הביא קבוצה של נשים ליצור בכל פעם ללשון."

האם לא נוכל להניח שהשקול משמש כאן כתותבת עבור התחביר הנמצא בדרך לפירוק, כאשר זה האחרון נתפס כגרעין וכארכיטקטורה של ייצור המשמעות? אנטואן מילה, בספרו Esquisse d'une histoire de la langue latine (תרשים תולדות השפה הלטינית), מציין כי לקראת סוף דרכה של האימפריה הרומית "היתה שיכבה דקה של אנשים משכילים אשר השתמשו בשפה הלטינית". הצורות הדקדוקיות המורכבות שירשו מהאינדו-אירופאי נשמרו בכל זאת דרך תרבות האליטות (שהיו בדרך כלל זכרים!). האליטות ביקשו לשמר משמעות יציבה בשפה שהיתה חיונית לשם ניהול האימפריה, ובכך שימשה אמצעי לאיסור השקול באמצעות השפעות הדקדוק. המעמדות הפחות משכילים התנגדו לכך עם החיים והעוצמה של הדיבור, זה של הרחוב, המקור לשקולים המתאימים לסיכול הכוח באמצעות משחקי שפה. מילה מוסיף כי כתוצאה מכך, ככל שחלף הזמן, "המשפט הרומאני השכיח כבר לא היה בעל ההיבור המעודן והיציב של המשפט הלטיני הישן; הלטינית הוולגרית הפכה למשהו שהאנשים הפחות משכילים יכלו להשתמש בה, כלי נוח אשר התאים לכולם."

כך נולדו השפות הרומאניות אשר הועשרו ע"י שפות אחרות. חוקרים מודרניים, במיוחד סוציולוגים, הצליחו לאשר שלשפה המדוברת הנפוצה יש מעמד נשי במיוחד, המאופיין לרוב כפטפוט (bavardage). הגברים מכוננים כאן את נורמת השיח וכדברי אחת המומחיות בשימוש החברתי של הדיבור "בקונפליקט עם הנורמה הזו, צורת הדיבור הנשית רשומה כפגם, כחסר". וכך משתקף במופעים אלה של אופן הדיבור הנשי ייצוג שהאדם הרגיל, פעמים רבות, מכנה פטפוטים.

הבחנה זו מאששת את הדעה הקדומה הרווחת הגורסת כי נשים הן לעיתים קרובות המקור החי לפיטפוט, מה שלצורך העניין מקשר אותן גם עם ליהוג ומילמול. עובדה זו לפעמים נקשרת ליכולתן להיות אלה הנושאות את שפת האם. הפטפוט הנשי הזה המשמש לעיתים קרובות לצורך אפליית נשים מונח/מתקבל לעיתים גם על ידן; ראה, למשל, את Les Parleusesde Marguerite Duras. זה יכול גם להוביל נשים לרעיון הקיצוני יותר של יצירת קבוצות דיון ללא גברים, כדי למצוא אמירה נשית יותר! עובדות אלה של פטפוט סותרות את הרצון הפמיניסטי לצמצם את ההשפעה על הלשון אך ורק בהתייחסות להטיות מגדריות.

מהו הקשר אם כן בין המובן הפאלי למעט-מובן (peu-de-sens) של הפיטפוט הנשי שלפעמים מפרטט, מבלי לגעת בו, עם הבלי-מובן (pas-de-sens) של הממשי, אפילו עם העקב בקרקע שהם שומרות בממשי זה אשר חומק מהגברים? אם כן במה מהדהדת התענגות מחוץ למובן שהיא ייחודית להן? אבל לא ללא המובן! במעבר דרך הסמבולנטים, הפטפוט באופן הנשי ממציא מחדש את הלשון ומוצא מחדש את מקורה בממשי של האין-יחס על ידי הפיכתה לקיימת בין השורות. האין-יחס הזה אכן יכול להיתפס כתוצאה של שפה (ופטפוט), וזו יכולה אפילו להיות הסיבה הסודית של שפה! מה שממקם אותה מעבר לפאלוס. ב"הרצאה בז'נבה על הסימפוטום", לאקאן מצהיר: "מבחינתי, אני נוטה להאמין שבניגוד למה שמזעזע הרבה אנשים, אלה דווקא נשים אשר המציאו את השפה. יתר על כן, זה מה שניתן להבין מספר בראשית. נשים מדברות עם הנחש - כלומר עם הפאלוס. הם מדברות עם הפאלוס ביתר שאת, משום שהוא הטרו עבורן. [...] בניגוד למה שמאמינים, פאלוצנטריות היא הערובה הטובה ביותר עבור אישה. [...] מרים הבתולה עם כף רגלה על ראש הנחש משמעו שהיא נסמכת עליו.

אדם אכן מדבר בלשונה של חווה. לאקאן אינו טועה: אדם לא המציא אותה וגם הנחש לא. הנחש הזה מדבר, הוא הולך והוא "ערום יותר מכל חיית השדה" (בראשית ג, א). הוא זה ששואל את חווה, "האם אלוהים אמר, 'לא תאכלו מעץ הגן'?" (בראשית ג, א). כלומר הנחש דומה לגבר פאלי! במילים אחרות, ניתן לקחת את הפאלוס בצד האישה כזה שאוהב נשים (הטרו!) אך גם כמשמש כתמיכה לאמירתן, כמעין שרפרף (escabeau) עבור דיבורן! הפאלוס חייב להיות שם כמסמן מופתי בכדי שאישה תוכל להתקיים שם (ex-ist) על ידי הנחת הרגל עליו, גם אם זה דרך צאצאיה. כך שהיא תוכל להמשיך את פעולתה בפטפוט השומר רק על הפונקציה ה"פונטית" (faunétique - בצרפתית משחק מילים עם היצור המיתולוגי פאון) של הפאלוס- תפקידו ביצירת משמעות וביטולה (sens et désens) אינו מועיל, רק הצליל נשמר- ומכאן היא מכינה את השקולים שמייצרים את הללשון...

במאמר ראוי לציון בבלוג L'Hebdo מס' 188, מאמר אשר כיוון אותי, מצטט פרנסואה טרטבל, את אנטוני ויסנס, ומעיר: "אנטוני ויסנס העלה את ההשערה כי לשפה המתפרקת יש אפקט של הפיכת יחסי האנוש לנשיים ושל יצירת קהילה של התענגות, בהכרח מחוץ לחוק, שכן 'מחוץ לחוק' זה הוא תנאי היצירה. הוא טוען כי לאקאן 'רואה בנשים, ליתר דיוק בהתענגות הנשית, את מקור אחדות השפות"

נותר עוד לראות מה מתפרק תחילה: האימפריה או השפה? ומה יכול להיוולד מחדש מפירוק זה...

תרגום לעברית: עמיר סנדר ומבל גרייבר

תרגום לאנגלית: סמיה סט'.

הערה על תרגום הארגומנט מאת פיליפ לה זנייה

ארגומנט יוצא דופן, הארגומנט שעמיר סנדר בחר לתרגם.

זה מורגש כבר בכותרת, שם פוגשים כתיב לא שגרתי, לא תקין של המילה מקור, בצרפתית origine. אך פיליפ לה זנייה כותב אותה עם "Y": orygene. כבר סימן, עבורי, לכך שיש איזו קריאה "שימי לב, מדובר במקור ממזרי". ממזריות היסטורית אולי? איך לקרוא את ה-orygene?

מקור השפה? איזו שאלה! זאת שאלה שכל אחד שואל וזאת השאלה שלאקאן מפריד אותנו ממנה, חותך שם, שאלה שלא שואלים.

ז'אק-אלן מילר אומר בשיעורו ב- 12 בינואר 1983: "אם כל פעם שלאקאן מדבר על הדבר הוא מדבר גם על הצעקה, זה בדיוק על מנת לתפוס, בנקודת המקור, עד כמה ה- das Ding הזה הוא קודם למסמן, ועד כמה, אף על פי כן, הוא מוצא את מקומו, את מיקומו, אך ורק מתוך המסמן.

"אנו נמצאים כאן במקור הסובייקט, בנקודה שלאקאן הזכיר אך תמיד מבלי להתעקש עליה, כי היא יכולה להוביל לכל בלבולי המוח. לאקאן תמיד הרגיש אחראי לאי-הבנות העלולות לגעת בהתנסות האנליטית, ואני חושב שישנם דברים שבכוונה הוא לא פיתח. הוא לא פיתח אותם כי מה שהיה לו חשוב זה היה להשאיר לתלמידיו מושגים אופרטורים, שאיתם אפשר לפעול."

אריק לוראן מצטט את לאקאן וזה מאפשר לו להעלות את שאלת המקור תוך כדי שהשאלה
זזה לעניין הקבר, הקבורה. מתוך "רדיופוניה": "מי לא יודע מה היא הנקודה המכריעה בה אנו
מתארכים אצל האדם, את ההווה המדברת: הקבר, כלומר, שבו על מין מסוים מצהירים
שבניגוד לכל מין אחר, הגוף המת שומר שם [בתוכו] את הדבר שלחיי נתן את איפיונו: גוף
(corps). נותר גופה (corpse), הגוף לא הופך להיות פגר, הגוף ששוכן בדיבור, [הגוף]
שהשפה corpsifiait] מכוננת אותו כגוף...וכגופה]..."

אריק לוראן אומר: "לאקאן מציין את הקבר כנקודת התחלה... זאת נקודת השקפה
שמקבלים הארכיאולוגים בני זמנינו... התיזה של לאקאן מקרבת את הגחת הדיבור להגחתה
של קבורה, זה אחד הדברים הייחודיים למין האנושי: לשמר את זכר של מה שבחיי, מכונן
גוף". (L'envers de la biopolitique, page 35-36).

מבל גרייבר

i Rastier F., "De l'origine du langage à l'émergence du milieu sémiotique," Marge
linguistique, no. 11, May 2006. Available online: www.revue-texto.net/1996-2007/Inedits/Rastier/Rastier_Origine.pdf

ii Lacan J., Le Séminaire, livre XXIII, Le sinthome , ed. Jacques-Alain Miller, Paris, Seuil, 2005,
p. 117.

iii Meillet A., l'Esquisse d'une histoire de la langue latine, Paris, Klincksieck, 2004.

iv Ibid., p. 273.

v Aebischer V., Les femmes et le langage, Paris, PUF, 1985, p. 54.

vi Duras M. and Gauthier X., Les parleuses, Paris, Minuit, 1974; published in English as
Woman to Woman, tr. Katharine A. Jensen, Lincoln NE, U of Nebraska P, 1987.

vii Lacan J., "Geneva Lecture on the Symptom," tr. Russell Grigg, Analysis, no. 1, 1989, p. 26.

viii Vicens A., "Guerre, dictature et régime de jouissance dans le franquisme," in La
psychanalyse à l'épreuve de la guerre, ed. Marie-Helene Brousse, Paris, Berg, 2015, pp. 176-
177.

ix Tartavel F., "Lacan, les femmes et lalangue," L'Hebdo-Blog, no. 188, 15th December 2019.
Available online: www.hebdo-blog.fr/lacan-femmes-lalangue/